

e-ISSN: 2651-3595

kalemname

Kırıkkale Üniversitesi
İslami İlimler Fakültesi Dergisi

9/18
Aralık 2024

DergiPark
AKADEMİK

SÖBIAD

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

SIA
Scientific Indexing Services

EBSCOhost

**Academic
Resource
Index**
ResearchBib

Kırıkkale Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi

e-ISSN: 2651-3595

Sayı/No:18

Aralık/December 2024

Dergi Eski Adı: *Kırıkkale İslami İlimler Fakültesi Dergisi (KİİFAD)*

(Eski ad altında yayımlanan sayılar: 2016, Cilt:1 Sayı:1-2; 2017, Cilt:2 Sayı:3-4; 2018, Cilt:3 Sayı:5)

Eski e-ISSN: 2547-9504

Previous Title: *The Journal of Kırıkkale Islamic Sciences Faculty*

(Year Range of Publication with Former Title: 2016-2018 Vol:1, No:1-Vol: 3, No:5)

Former e-ISSN: 2547-9504

Kapsam: Sosyal Bilimler-Dinî Araştırmalar

Scope: Social Sciences-Religious Studies

Periyot: Yılda 2 Sayı (Haziran & Aralık)

Period: Biannually (June & December)

Yayın Dili: Türkçe, İngilizce, Arapça, Almanca

Publication Language: Turkish, English, Arabic, German

Kalemname, yılda iki sayı yayımlanan uluslararası bilimsel ve hakemli bir dergidir.

Kalemname is an international peer-reviewed academic journal published twice a year.

Makaleler; Türkçe-İngilizce başlık, öz (en az 150 kelime), anahtar kelimeler (en az 5 kavram), İngilizce özet (en az 250 kelime) ve İSNAD atıf sistemine uygun olarak hazırlanan kaynakça içerir.

Articles contain an Turkish-English title, an abstract (at least 150 words), keywords (at least 5 concepts), a summary (at least 250 words), and a bibliography prepared with the ISNAD.

Kırıkkale Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi

kalemname

Kırıkkale University The Journal of Faculty of Islamic Sciences

DAV'Ü'L-ME'ÂLÎ ŞERHİNİN MUHTEVASI ve METODU ÜZERİNE BİR İNCELEME

Soner GÜNDÜZÖZ

Prof. Dr.

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Temel İslami Bilimleri Bölümü

Arap Dili ve Belagati Anabilim Dalı

Prof. Dr.

Ankara University Faculty of Divinity

Department of Basic Islamic Studies

Ankara, Türkiye

gunduzoz@hotmail.com

orcid.org/0000-0002-8369-3388

Emine UYGUN

Yüksek Lisans Öğrencisi

Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslami Bilimleri Anabilim Dalı

Postgraduate Student

Ankara University Graduate School of Social Sciences

Department of Basic Islamic Studies

Ankara, Türkiye

eminecet1718@gmail.com

orcid.org/0009-0000-8775-2982

Öz

İslam dininin farklı coğrafyalara yayılmasıyla ortaya çıkan mezhepler ve düşünce grupları, değerleri doğrultusunda pek çok eser vermiştir. Bunlardan en öne çıkanı Ehl-i sünnet inancını anlatan nazım ve nesir türündeki eserlerdir. Ehl-i sünnet akaidi hakkında ilk manzum eser sayılan *Emâlî Kasidesi* çok rağbet görmüş, medreselerde okutulmuş, tercüme yapılmış, nice şerhleri yazılmıştır. Kasidenin *Đav'ü'l-me'âlî* şerhi, filolojik temaslarıyla Arap dili ve belagati açısından müstesna bir yere konumlanmış, bu sebeple Arap şiirine kıymet verenlerde incelenme arzusu uyandırmıştır. Bu çalışmamızda el-Üşî ve *Emâlî Kasidesi* hakkında kısa bilgi vermekle beraber, en meşhur şerhi olan *Đav'ü'l-me'âlî*'yi ele alacağız. Şarih olan Ali el-Kârî'nin şerh metodunu ve şerhin muhtevasını izaha çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: el-Üşî, *Emâlî Kasidesi*, Ali el-Kârî, *Đav'ü'l-me'âlî*, Nazım, Şerh.

A STUDY on THE CONTENT and METHOD of THE COMMENTARY of DAW'U'L-MA'ALI

Abstract

With the spread of Islam across various geographical regions, numerous sects and intellectual groups emerged, producing a wealth of works aligned with their values. Among these, the most prominent are the poetic and prose works that elucidate the beliefs of Ahl as-Sunnah. The *Qasida al-Amālī*, regarded as the first poetic work on the creed of Ahl as-Sunnah, gained significant popularity, was taught in madrasas, translated into various languages, and extensively commented upon. The *Daw'u'l-ma'ali* commentary on the qasida, with its philological insights, occupies an exceptional place in Arabic language and rhetoric, thus inspiring a desire among scholars of Arabic poetry to study it. In this study, a brief overview of al-Ushi and the *Qasida al-Amālī* will be provided, along with an examination of its most renowned commentary, *Daw'u'l-ma'ali*. The commentary method and the content of the commentator Ali al-Qari will be attempted to be elucidated.

Keywords: al-Ushi, *Qasida al-Amālī*, Ali al-Qari', *Daw'u'l-ma'ali*, Poetry, Commentary.

Giriş

İslam dinine dışarıdan yöneltilen eleştirilere mantık çerçevesinde cevap vermek maksadıyla açığa çıkan kelim ilmi hakkında pek çok eser verilmiştir. Kelam ilminin oluşmasında Mu'tezile önemli rol oynasa, daha sonra teşekkül eden Ehl-i sünnet kelamı, söz sahibi âlimlerin kalemiyle destek bulmuştur. Ehl-i sünnet mezhepleri içinde, özellikle Mâtürîdî ekolü akli ve nakli delillerle görüşlerini savunmuşlardır. Mâtürîdî ekolü takipçilerinden el-Uşî'nin yazmış olduğu manzum itikat risalesi, asırlara balığ bir şöhrete kavuşmuştur. Farklı dillerde şerhleri yazılmış, şerhlerine de haşiyeler yapılmıştır. Şerhleri arasında kafiyeli nesri ve güzide üslubuyla *Ḍav'ü'l-me'âlî* öne çıkmıştır. Şerhin muhtevasını izahtan önce; kaside sahibinin hayatını ve eserlerini, şerh sahibinin hayatını ve şerh metodunu kısaca anlatmakta fayda görmekteyiz.

1. El-Uşî'nin Hayatı ve Eserleri

Kendi döneminin ilim adamları arasında “dinin aydını, ışığı” olarak bilinen el-Uşî'nin tam künyesi; Ali b. Osman b. Muhammed b. Süleyman Ebu Muhammed Siracüddin et-Teymiye el-Fergani el-Hanefiyyül-Uşî eş-Şehidi'dir.¹ 12. yüzyılın başlarında, bir ilim ve medeniyet merkezi olan Fergana vadisinde, bugün Kırgızistan toprakları içinde bulunan Oş (Ûş) şehrinde doğmasına nispetle “Uşî” adıyla anılır.² Kaynaklarda doğumu ve hayatı hakkında tarihsel veri kayda geçmemiştir. Kendisinden bahsedilirken, eserlerde “imam, allame, muhakkik, şeyh” ifadelerine rastlanması; onun devrinde kıymetli bir şahsiyet olduğunu ispat eder. Kadılık yaptığı da

¹ Zirikli Hayreddin, *El-Alam: Kamûsü terâcim li-eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ mine'l-'Arab ve'l-müsta'rebîn ve'l-müsteşrikin*, (Beirut: Matbaatu Darul-İlm il-Melain, 1995) 4. Cilt, 311.

² Yaltkaya Şerefeddin, “Türk Kelamcıları”, *Darul-fünun İlahiyat Fakültesi Mecmuası*, sayı 23, Burhanettin Matbaası, İstanbul, 1932, 4-5.

rivayetler arasındadır.³ En meşhur cihetiyle bu zat, bir Hanefî âlimi ve Mâtürîdî kelimcisi, aynı zamanda edip ve şairdir. Onun nazımdaki ali derecesini takrir eden eseri, akait konularını işlediği *Emâlî* isimli kasidesidir.⁴ Tarih kitaplarında hayatına dair veri olmamasına rağmen, yaygın görüşe göre, H. 575 dolaylarında vefat etmiştir. Bağdatlı İsmail Paşa ölümünün vebadan olduğunu nakletmiştir.⁵

El-Uşî'nin, hikmetli şiirlerini derlediği *Gurerü'l-añbâr ve dürerü'l-eş'âr*, hocasından naklettiği hadis-i şerifleri tanzim ettiği *Müsnedü Enes b. Mâlik*, Hanefî fikhî ekseninde hazırladığı *el-Fetâva's-Sirâciyye*, Hanefî hukukuna dair bir eserin şerhi olan *Muhtelifü'r-rivâye* isimli eserleri yanında; veciz bir üslupla kaleme aldığı, Ehl-i sünnet akaidini nazmettiği, üzerine pek çok şerh yazılan, yıllarca medreselerde okutulan, farklı dillere tercümesi yapılan *Emâlî Kasidesi* onun yıldızını parlatan eseri olmuştur.⁶

1.1. *Emâlî Kasidesi*

Mâtürîdî akaidini konu alan *Emâlî*, *el-Şaşidetü'l-lâmiyye*, *Bed'ü'l-emâlî* ve *Camiyye-i Kelamiyye* isimleri ile de bilinir. H. 569 yılında kaleme alınan, dinin asıllarını oldukça veciz bir şekilde ele alan bu kaside, Ehl-i sünnet itikadına dair ilk manzum eser sayılabilir.⁷ Nâzım, bu eserini Ebû Hanîfe'nin tevhit ilmini mevzu alan *el-Fıkhü'l-ekber* isimli eserini temel alarak yazmıştır. Yazıldığı günden bu yana İslam âlimlerinin göz bebeği olan bu kaside pek çok defa şerh edilmiştir. Hem şerhlerinin çokluğu hem farklı dillere tercüme dilmiş olması, onun gördüğü alakayı ispat eder.⁸

Emâlî Kasidesi üzerine pek çoğu Arapça olmak üzere, Farsça, Türkçe, Kırgızca ve Özbekçe şerhler yapılmıştır. Adetlerinin fazla olmasından dolayı burada şerhlerin isimleri tek tek zikredilmeyecektir. Fakat şunu belirtelim, en çok şöhret bulmuş ve yayılmış olan şerh Ali el-Kârî tarafından Mekke-i Mükerrreme'de 1010/1607 tarihinde yazılan *Đav'ü'l-me'âlî* isimli eserdir. Bu eser bilahare İstanbul, Bombay ve Delhi'de basılmıştır.⁹

2. Ali el-Kârî

Tefsir, hadis, kıraat, fıkıh, akait, kelam alanında kalem oynatan, aynı zamanda biyografik eserler yazan Ali el-Kârî'nin tam künyesi; Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Kârî

³ Toprak, "Hadiste Derlemecilik", 142-143; *DÜİFD*, 23 (2006), 69.

⁴ Zirikli, a.g.e., 4. cilt, 310.

⁵ Bağdatlı İsmail, *Hediyetü'l-ârifin*, Mearif Vekaleti Matbaası, 1955, 1. cilt, 700.

⁶ Muhit Mert, "Oşlu Din Âlimi Ali b. Osman ve Bed'ü'l-emâlî Adlı Eseri Bağlamında İtikadî Görüşleri", *Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, IV/7-8, Çorum 2005, 7-32.

⁷ Serkis ed-Dimeşki, *Mucemü Matbaatil- arabiyye*, 1. Cilt, 499-500.

⁸ Kaşeli Ali Rıza, *Akaidi Emali ve Fıkhî Ekber tercümesi*, Fatih Enes Kitabevi, İstanbul, 1997, 3.

⁹ Brockelmann, *İslam Ansiklopedisi*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1956, 13. Cilt, 75.

el-Herevî'dir. İlmî derecesi yüksel olduğu için "molla", Mekke-i Mükerrerme'de ikamet ettiği için "mekkî", kıraatte mahir olduğu için "kâri" sıfatları ile şöhret bulmuştur.¹⁰ Tarihi bilinmemekle beraber, doğum yeri Herat'tır. İlk tahsilini de burada kıraat ilminde yapmıştır. Babasından ve Muniddin Hafız Efendi'den kıraat dersleri almıştır.¹¹ Şah İsmail'in Herat'ı zaptı ve orada benimsediği Şiileştirme politikasından dolayı bidatlerin çoğalmasından rahatsızlık duyarak; Herat'tan ayrılıp Mekke'î Mükerrerme'ye yerleşmiştir. Orada, Ebu Hasan El-bekri, İbn-i Hacer El-heytemî, Ali Müttaki El-hindi, Mir Kelan, Atiyye bin Ali, Es-sindi, En-nehrevani, El-Bekri, El-Amasi gibi büyük âlimlerin talebesi olmuştur.

Sülüs ve nesih yazmakla meşgul olmuş, hatta geçimini Mushaf yazarak temin etmiştir. İslami ilimlerin hepsiyle meşgul olmuş, her alanda birden fazla eser vererek; ilme vukufunu izhar etmiştir. Hayatı boyunca Hanefî mezhebine bağlı olarak, hurafe ve bidatlere cesaretle karşı çıkmıştır. İlmî meşgalelerle geçen ömrü; Mekke-i Mükerrerme'de (1014/1605) Şevval ayında nihayete ermiştir. Vefatında Mısır'daki âlimlerin gıyabi cenaze namazı kılması, devrinde muteber bir âlim olduğunun ispatıdır.¹² Hemen hepsi günümüze ulaşan 180'e yakın eseri vardır. Akait alanında hem telif hem şerh çalışmaları yapmıştır. Bunlardan meşhur bir şerhi *Đav'ü'l-me'âlî* ismini verdiği, *Emâlî Kasidesi*'ne yaptığı şerhtir ki; muhtevası ve metodu bakımından oldukça belîğdir. Birçok baskısı yapılan eserin, *Tuhfetü'l-Eali* isimli bir haşiyesi de bulunmaktadır.

2.1. Şerh Metodu

Nazım yazmak, herkesin elindeki inciye hiç kimsenin dizemeyeceği gibi dizmektir. Bunu, el-Uşî itikat hususlarını anlatırken kasidesinde pekâlâ yapmıştır. Şerh yapmak ise, nazımda inciler misali dizilmiş olan kelamı iyi tanımak ve layıkıyla anlatmaktır. Ali el-Kârî' de şerhinde bunu layıkıyla yapmıştır. Belîğ bir kasidenin, sanatsal değeri yüksek olan bir şerhi olması cihetiyle, *Đav'ü'l-me'âlî* Arap belagati alanında kıymeti haiz bir eserdir. Ali el-Kârî' kasideyi şerh ederken, beyitlerde izah edilen mevzulara ayet-i kerime ve hadis-i şeriflerle deliller getirmiş, yer yer tarihî kıssalar nakletmiştir. Bazı yerlerde çeşitli âlimlerin muhtevayı destekleyecek mahiyetteki görüşlerini beyan etmiştir. Bu da onun kasidede geçen inanç hususlarını özümsemişini ve ispat etmeye gayret ettiğini gösterir. Anlatılan meseleler hakkında ortaya çıkan zıt görüşleri beyan etmiş ve okuyucuya muhakeme imkânı vermiştir. Şerhinde kafiyeli bir nesir dili kullanmış, garip lafızlardan kaçınmıştır. Beyitlerde geçen kelimelerin tek tek manalarını izah etmiş ve muadilleri arasında o kelimenin tercih edilme sebebini izah etmiştir. Bu da şerhe filolojik bir değer

¹⁰ Kettani, *Er-Risaletül-Müstatrafe*, İstanbul, 1986, 153.

¹¹ Ali el-Kari, *Şemmül-Avarız*, vr. 176a-179a.

¹² Muhibbi, *Hulasatül-eser*, Beyrut, c. 3, 186.

kazandırmıştır. Gerek dil ve üslup gerekse muhteva bakımından seçkinliği, *Ḍav'ü'l-me'âlf* şerhini kasidenin diğer şerhlerinden daha meşhur kılmıştır.

1. Beyit: Kul, ziya ve safada inciler gibi dizdiği nazmıyla; Emâlf isimli kitabın başında tevhit hakkında der ki;

2. Beyit: Mahlûkatın Mabudu ki, bizim Mevla'mız; kadim ve kemal sıfatlar ile vasıflanmıştır.

3. Beyit: Hz. Allah hayy, her bir emri tedbir edici, Hz. Allah hakk, her bir emri takdir edici ve celal sahibidir.

Şerh: Nazımın nefsinden tabirle kul diye ifade etmesi; mahlûkatın boynuna borç olan tezellül ve kabullenmeyi izhar ve Cenab-ı Hakk'ın terbiyesinde olduğunu itiraf içindir. Ayrıca "abd" kelimesi müminlerin en şerefli isimlerindedir. Mevla'mız, Kur'an-ı Kerim'de Peygamber Efendimiz için "سبحان الذي اسرى بعبده" buyurdu. "Yüce Allah kulunu yürüttü..."¹³

Ayette, Hz. Allah peygamberini kul ifadesiyle övdüğünden; nazım, nefsinden kul diye bahsetmiştir. Kul söyler demiş, ben söylerim dememiştir. Bu da tekellümden gaybete iltifat içindir. Tevhit; âlemin yaratıcısının zaten ve sıfaten vahid-i hakiki olup, şerik ve nezirden münezzehe olduğunu kalp ile tasdik, dil ile ikrar etmektir.¹⁴ Emâlf; imla lafzının çoğulu olup, bakmadan yazı yazmak manasınadır.¹⁵

Tevhidi anlatırken vurgulanan ilk sıfatlar kîdem ve bekadır. Hz. Allah kadimdir, yani kendisini yokluk sebkât etmemiştir. Kîdemi sabit olan şeyin, yokluğu düşünülemez. Yokluğu muhal olma hâli; beka sıfatını da içine alır ki, Hz. Allah bakidir. O (cc), başlangıcı olmayan evvel, nihayeti olmayan ahirdir. Ayet-i kerimede: "لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ" "O'na benzer hiçbir şey yoktur." şeklinde ifade edilmiştir.¹⁶

Hayy, müdebbir, hakk, mukaddir ve celal sahibi sıfatları zikredilmiştir. Hayy sıfatı, Ehl-i sünnet'e göre; yaratıcının kemal sıfatlarından ezeli bir sıfattır ki, ilim ve kudretin sıhhatini iktiza eder. Müdebbir, tedbir mastarından ismi faildir; her işin akıbetini teemmül ve tefekkür edici demektir. Hakk sıfatından murat sabit olandır.¹⁷ Mukaddir, kudret eliyle bütün eşyayı hiç alet olmaksızın hususi miktarda yoktan var edici manasınadır. - (هو الحي لا إله إلا هو) "O, diridir. Ondan başka ilah yoktur."- (يدبر الأمر من السماء إلى الأرض) "Allah, gökten yere kadar her işi düzenleyip

¹³ İsra 17/1.

¹⁴ Metin Koca, *Mecmuatül-Mütün*, İstanbul, 2011, 3.

¹⁵ Ahteri Mustafa Efendi, *Ahteri Kebir*, İstanbul, 2016, 93.

¹⁶ El-Şûrâ 42/11.

¹⁷ Şemseddin Sami, *Kamusu Türki*, İstanbul, 2021, 1313.

yönetir.”- (تبارك اسم ربك-) “Gerçekten biz, her şeyi bir ölçü ve dengede yarattık.”- (إنا كل شيء خلقناه بقدر-) “Azamet ve ikram sahibi Rabbi'nin adı yücedir.”¹⁸

4. Beyit: Hz. Allah hayrı ve şerri irade edicidir. Fakat muhale (azabı icap edecek şeye) rızası yoktur.

Bu beyit irade ve kudret sıfatlarını ispat eder. İrade, işlenmesi ve terk edilmesi mümkün olan iki şeyden birinin tercih edilmesi demektir. Mahlûkata dair her iş Hz. Allah'ın muradıdır. Muradın gerçekleşmesi, kudret sıfatını zorunlu kılar. Kudret sıfatı, müsavi bir şekilde var etmeye ve yok etmeye taalluk eder. Kudret sıfatı karşısında her şey eşittir.

Burada “lakin” edatının gelmesi, kelamın başında irade sıfatı ile anlaşılan rıza manasını kaldırmak içindir. Hz. Allah muhali de yaratır, fakat razı olmaz. Muhal iki kısımdır: 1- Muhal-i Akli: İki zıddın bir arada olması gibi, akla uygun olmayandır. Gece ve gündüzün bir anda yaşanması gibi. 2- Muhal-i Şeri: Yapılması azabı icap eden, şeriata uygun olmayandır. Küfür ve şirk gibi. Bu beyitte kastedilen muhal-i şeridir.

5. Beyit: Hz. Allah'ın sıfatları zatının aynı değildir. Zatından ayrılmış başka bir şey de değildir.

Şarih bu beytin ilk kısmının Mu'tezile ve Felasife'ye, ikinci kısmının ise Keramiye'ye cevap olduğunu söyler. Mu'tezile ve Felasife'ye göre, Hz. Allah'ın sıfatları zatının aynıdır. Aynı olmasa, kadimin adetlenmesi lazım gelir ki, bu da tevhide aykırıdır. Ehl-i sünnet'e göre tevhide aykırı olan kadim olan zatın adetlenmesidir, yoksa sıfatın adetlenmesi değildir. Mu'tezile'nin bozuk maksadı, Hz. Allah'ın ilmi olmaksızın âlim, gücü olmaksızın kadir olduğunu söyleyerek, sıfatlarını tümüyle heder etmektir.

Keramiye ise, Hz. Allah'ın sıfatları zatından ayrıdır, aksi hâlde sıfatları nefyetmek lazım gelir, der. Ehl-i sünnet'e göre, sıfatlar gayrı olmuş olsa, sıfatların kendi başına kaim olması gerekir, bu da mümkün değildir. Sıfat ancak zat ile kaimdir. Neticede sıfat-ı ilahi, Hz. Allah'ın zatının aynı ve gayrı değildir. Zatı ile kaim olan ezeli vasıflardır.

6. Beyit: Hz. Allah'ın zatının ve efalinin bütün sıfatları kadimdir ve yok olmaktan muhafaza olunmuştur.

Zat, müstakil olarak düşünülmesi mümkün olan; sıfat ise ancak zata tabi olarak düşünülen şeydir. Hayat, ilim, semi', basar, irade, kudret, kelam, Hz. Mevla'nın zatının sıfatları, tekvin ise (inşa, ibda', öldürme, hayat verme, rızıklandırma gibi) efalinin sıfatıdır. Zati sıfatların hepsi

¹⁸ El-Gafir 40/65. Secde 32/5. Kamer 54/49. el-Rahman 55/78.

ittifakla kadimdir. Fakat efali sıfat olan tekvin hakkında tartışmalar vardır. Eş'arî'ye göre, mahlûkata taalluk ettiği için hadis; Mâtürîdî'ye göre, hadis olsa, yaratıcıda değişiklik olacağından, değişiklik de ilahlığa zıt olduğundan dolayı kadimdir.

7. Beyit: Biz Hz. Allah'ı sair eşyaya benzemeyen şey, altı cihetten hâli olan zat olarak isimlendiririz.

Ehl-i sünnet'e göre, Esmâ-ı İlahi tevekküfidir yani şeri izin varit olmasına muhtaçtır. Hakkında izin olan lafız, mahlûkat ile ortak olursa benzerlerini nefyetmek lazımdır. Hz. Allah için "şey" ifadesi kullanılabilir. Çünkü ayet-i kerimede "قُلْ أَيُّ شَيْءٍ أَكْبَرُ شَهَادَةً قُلْ اللَّهُ شَهِيدٌ" De ki: 'Şahitlikçe hangi şey daha büyüktür?' De ki: 'Allah benimle sizin aranızda şahittir.'" buyrulmuştur.¹⁹ Fakat şey lafzı, mahlûkatta da kullanıldığı için mümasili "la kel-eşya" ile nefiy olunmuştur.²⁰ Zat kelimesinin de Hz. Allah için kullanılması caizdir. Hadis-i şerifte "Allah'ın zatı hakkında tefekkür etmeyiniz!" ifadesi zikredilmiştir.²¹ Yine mahlûkat ile ortak bir lafız olduğu için, mümasili "an cihatis-sitti hâli" ile ret olunmuştur.

8. Beyit: Hayır ve basiret sahipleri yanında, isim müsemmadan başka bir şey değildir.

Basar gözdeki nurdur, onunla madde idrak olunur. Basiret ise kalpteki nurdur, onunla mana idrak olunur. Basiret sahipleri ifadesi ile kastedilen şarihe göre, Ehl-i sünnet bilginleridir. Mu'tezile ve Ehl-i sünnet'in bazısına göre, isim delalet edici, müsemma ise delalet olunan olduğu için; isim ile müsemma başka şeylerdir.²² Fakat sahih olan görüş, isim ile müsemmanın aynı olduğudur. Çünkü isme geçerli olan hüküm, müsemmaya da geçerlidir. Ayet-i kerimede "سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى" buyrulmuştur.²³ "Yüce olan Rabbi'nin ismini tespih et, demek; Rabbi'nin zatını tespih et, demektir."

9. Beyit: Rabb'im cevher, cisim, bir şeyleri kapsayan parça veya bütün değildir.

10. Beyit: Ey dayıoğlu! Zihinlerde parçalanmayan bir cüzün varlığı sabittir.

9. beyit, sıfat-ı selbiyeyi mevzu etmiştir. Cevher; parçalanmayı kabul etmeyen, boşlukta mekân kaplayan en küçük parçadır. Cisim; iki veya daha fazla cüzden meydana gelen ve kısımlara ayrılmayı kabul eden şeydir. Küll; parçalardan bir araya gelen ve cüzlerden sınırlanan bütündür. Bağz; bütünün kendisinden ve gayrisından meydana geldiği parçaların her biridir.

Hz. Allah zaman, mekân ve mükevvenattan hiçbir şeyi, herhangi bir hâlde kapsayıcı değildir. Bu zikredilenler hadis olup, vücudu vacip olan Hz. Allah için muhaldir.

¹⁹ el-En'âm 6/19.

²⁰ Cüveynî, *eş-Şamil fi usulî'd-din*, thk: Helmut Klopfer, Kahire, ts., 34-35.

²¹ Beyhaki, 360; İbn Hacer el-Askalânî, XIII, 383.

²² Ebu'l-Yüsür Muhammed Pezdevî, *Ehl-i Sünnet Akaidi*, İstanbul 1988, 124-127.

²³ el-Ala 87/1.

Onuncu beyitte atomdan bahsedilmiştir. Bilinmesi zaruret değil, fakat fayda verir. Âlem atomdan ve cüzlerden meydana gelmiştir. Cüzlerden meydana gelen şey de muhakkak hadistir.

11. Beyit: Kur'an-ı Kerim mahlûk değildir. Rabb'imın kelamı, mahlûkatın kelamından münezze ve mukaddestir.

Kelam-ı ilahi için iki taraf vardır: 1) Kelam-ı nefsi: Hz. Allah ile kaimdir, kadimdir. 2) Kelam-ı lafzi: Bizim ile kaimdir, hadistir. Bu beyitte Rabb'imizin kelamından murat, kelam-ı nefsidir. Ehl-i Hakk'a göre, Hz. Allah ile kaimdir, kadimdir, harf ve ses cinsinden değildir.²⁴ Rebi'den, o da Ahmet'ten bize senetle rivayet olundu: Bir adam Ahmet bin Hanbel'e "Şarap içenin arkasında namaz kılayım mı?" diye sordu. "Hayır" dedi. "Peki, Kur'an-ı Kerim mahlûk diyen birinin arkasında namaz kılayım mı?" diye sordu. "Subhanallah! Ben seni Müslüman'ın arkasında namaz kılmaktan menediyorum, sen gayri müslimden bahsediyorsun." buyurdu.

Kur'an-ı Kerim mahlûk/hadis olmadığı gibi, Tevrat, Zebur, İncil ve sair semavi sahifeler dahi mahlûk değildir. C. Hak ile kaim olan tarafı kadim, kullar ile kaim olan lafzî tarafı hadistir.

12. Beyit: Arşın Rabb'i, mekân tutma ve bitişme vasfı olmaksızın, arştan âlidir.

Bu beyitte Hz. Allah'ın bir mekânda mütemekkin olmadığına işaret vardır. Mu'tezile, Keramiye ve Mücessime "الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى" O rahman arş üzerine istiva buyurdu."²⁵ Ayetindeki "istiva etti" ifadesini; "وَاسْتَوَتْ عَلَى الْجُودِيِّ" Gemi Cudi'ye oturdu."²⁶ ayetinde olduğu gibi "istekarra" manası ile anlamlandırırılar. Böyle olunca Hz. Allah, arş üzerine mekân tutmuştur; derler. Ehl-i sünnet onlara cevaben; bu ayet-i kerimenin ayat-ı müteşabihattan olduğunu söyler. Yani manası kullar tarafından bilinemeyecek bir ayettir. Müteşabih ifadelerle ilgili Kur'an-ı Kerim "...Te'vil etmek için ondaki müteşâbihlerin peşine düşerler. Hâlbuki onun te'vilini ancak Allah bilir; bir de ilimde yüksek pâyeye erişenler..." hükmünü beyan ediyor.²⁷ Buna nispetle selef; "isteva" ifadesinde muradı ilahiye iman edip, hakikati Hz. Allah'a havale etmiştir. Halef ise, "işleri takip etme, tamamlama, yönelme" gibi sahih manalarla izah etmiştir.²⁸ Gerek selef gerekse halef olsun; Ehl-i sünnet'ten hiç kimse, C. Hakk'ın mekânda mütemekkin olduğunu söylememiştir.²⁹

13. Beyit: Teşbih, Rahman için doğru bir yol değildir. O hâlde sen Ehl-i İslam'ın sınıflarını bu teşbihten muhafaza et!

²⁴ Ebu Hanife, *el-Fıkhü'l-ekber*, 1.

²⁵ Taha 20/5.

²⁶ Hud 11/44.

²⁷ Al-i İmrân 3/7.

²⁸ Pezdevî, a.g.e., 42-47; Sabuni, *el-Bidaye*, 24.

²⁹ Aliyyül-Kari, *Şerhul-Emali*, İstanbul, 2010, 9.

14. Beyit: Deyyan olan Hz. Allah üzerine muayyen bir vakit, çeşitli süreler yahut mahlûkat üzere geçen haller cereyan etmez.

13. beyit Hz. Allah'ın hiçbir benzeri olmadığına, onun şerik ve nezirden uzak olduğuna işaret eder. Kalam-ı kadiminde, Hz. Mevla zatını şöyle vasıflamıştır: "لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ" O'na benzer hiçbir şey yoktur."³⁰

14. beyit, selbi sıfatları konu edinmiştir. Deyyan; din kelimesinden iştikak etmiştir. Din, ceza; deyyan cezalandırıcı manasınadır. Herkese hak ettiğini veren, yargılayan manalarını da ihtiva eder; Hz. Allah'ın güzel isimlerindedir.³¹ Buradaki muayyen vakit ile kasıt; sabah, öğle, akşamdır. Çeşitli zamanlardan kasıt ise ilkbahar, sonbahar, yaz, kıştır. Mahlûkat üzerine geçen hallerden murat; sevinç ve hüzn gibi hissiyattır. Bunlar, Hz. Allah üzerine cereyan etmez, hepsi Allah'ın mahlûkudur. Hz. Allah havadise mahal olmaktan uzaktır.³²

15. Beyit: Benim ilahım; hanım, kız ve erkek evlat edinmekten müstağnidir.

16. Beyit: Benim ilahım karşılıklı ve karşılıksız yardımdan da müstağnidir. Celal ve meal sahibi olan Allah (cc) tek oldu.

Her iki beyitte de Hz. Allah'ın zatıyla ve sıfatlarıyla tek olup, kâinattan müstağni olduğuna işaret vardır. Hz. Allah, hanım edinmez; çünkü bu hâl şehveti gerektirir. Şehvet ise mahlûkatın emarelerinden olup ilahlığa aykırıdır. Evlat edinmez, çünkü bu durumda cüz sahibi olması icap eder. İlahlıkta cüz sahibi olmak yoktur. Nitekim ayet-i kerimede "مَا اتَّخَذَ صَاحِبَةً وَلَا وَلَدًا" O, asla eş ve çocuk edinmemiştir."³³

Bu beyitlerde, Hz. Üzeyir'in Allah'ın oğlu olduğunu iddia eden Yahudilere, Meryem validemizi Allah'ın zevcesi, Hz. İsa'yı Allah'ın oğlu olarak gören Hristiyanlara, melekleri Allah'ın kızı olarak düşünen Mekke müşriklerine ret vardır.

Yahudiler: وَقَالَتِ الْيَهُودُ عَزِيزُ ابْنِ اللَّهِ وَقَالَتِ النَّصَارَى الْمَسِيحُ ابْنُ اللَّهِ ذَلِكَ قَوْلُهُمْ بِأَفْوَاهِهِمْ يُضَاهَهُونَ قَوْلَ الَّذِينَ كَفَرُوا ... "Üzeyr Allah'ın oğludur." dediler. Hristiyanlar da: "Mesih, Allah'ın oğludur." dediler. Bu, onların önceden Allah'ı inkâr edenlerin sözüne benzeterek, ağızlarıyla geveledikleri sözleridir."

وَجَعَلُوا الْمَلَائِكَةَ الَّذِينَ هُمْ عِبَادُ الرَّحْمَنِ إِنَاتًا أَشْهَدُوا خَلْقَهُمْ سَتُكْتَبُ شَهَادَتُهُمْ وَيُسْأَلُونَ" Rahman'ın kulları olan melekleri dışı saydılar. Yoksa yaratılışlarına tanık mı oldular? Tanıklıkları kaydedilecek ve bundan sorguya çekileceklerdir."³⁴

³⁰ el-Şûrâ 42/11.

³¹ Serdar Mutçalı, *El-mucemul-arabi el-hadis*, Dağarcık Yayınları, İstanbul, 2012, 327.

³² Aliyyül-Kari, a.g.e., 10.

³³ el-Cin 72/3.

³⁴ et-Tevbe 9/30., ez-Zuhruf 43/19.

Yine, Hz. Allah hiçbir yardıma muhtaç değildir, bütün yaratılmışlar ona muhtaçtır. “Teferrade” fiili ile teklifi ifade edildi. “Tevehhade” denseydi yalnız zatına ya da yalnız sıfatına delalet ederdi. Hem zatiyla hem sıfatıyla teklifi anlaşılın diye “Teferrade” ile ifade edilmiştir.³⁵

17. Beyit: Kahır sıfatının tecellisiyle mahlûkları öldürür. Sonra onlara hayat verir ve amellerine muvafık olmak üzere cezalandırır.

Her hayat sahibi ölümü tadacaktır. Akabinde haşr, neşr ve ceza için yeniden diriltilecektir. Ölümden sonra dirilmek, İslam âlimleri yanında haktır. Ayet-i kerimede “ثُمَّ إِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ تُبْعَثُونَ” Sonra da kıyamet gününde tekrar diriltileceksiniz.” buyrulmuştur.³⁶

Cennet ehli için dereceler, cehennem ehli için dereceler vardır. Bu beyitte mahlûktan murat; cansızlar ve bitkiler değil, hayat sahipleridir. Hz. Allah kabirlerde olan herkesi ba’s edecek, onlara bedenlerinden fani olan kısımları iade ederek bütün parçalarını bir araya toplayacaktır. Sura ikinci kez üfürülmesiyle ruhları iade edilecektir; işte bu ba’s ve neşirdir. Sonra onları bekleyecekleri yere sevk edecektir; bu da haşrdır. İbn-i Abbas’tan rivayet olunan Hadis-i şerifte “İnsanlar amelleri mukabili cezalanırlar. Amelleri hayır ise, cezaları hayırdır. Amelleri şer ise, cezaları şerdir.” buyruluyor.³⁷

18. Beyit: Hayır ehli için cennetler ve nimetler; kâfirler için azap derekeleri vardır.

19. Beyit: Cennet ve cehennem fani değildir, bunlara girenler de başka bir yere intikal edecek değildir.

Bu ifadeler, önceki beyitte geçen amellerine göre ceza alacakları haberini tafsil etmek için gelmiştir. Hz. Âdem ve Hz. Havva’nın meşhur kıssaları ve ayetlerin ispat ettiği üzere, cennet ve cehennem vardır. “أَعَدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ” Cennet takva sahipleri için hazırlandı., “أَعَدَّتْ لِلْكَافِرِينَ” Cehennem kâfirler için hazırlandı.”³⁸

Hadis-i kutside Allah Teâlâ, “Ben sâlih kullarım için hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın duymadığı, hiçbir insanın hatır ve hayal edemediği nimetler hazırladım” buyurdu.³⁹

Ayrıca cennet ve cehennem fani değil, bakidir. Hz. Allah’ın bekası vacip, cennet ve cehennem bekası caiz olduğu için beka sıfatında ortaklık söz konusu değildir. Onlara girenler de ebedî olarak kalırlar. Cehennemde günahlarının cezasını çekip cennete girenler, intikal etmiş kabilinden değildir. Zira onların asıl makamı cennettir.⁴⁰

³⁵ Aliyyül-Kari, a.g.e., 11.

³⁶ Mü’minûn 23/16.

³⁷ Aliyyül-Kari, a.g.e., 12.

³⁸ Ali İmran 3/131.

³⁹ Buhârî, Bed’ü’l-halk 8, Tefsîru sure (32), 1, Tevhîd 35; Müslim, Cennet 2-5. Ayrıca bk. Tirmizî, *Tefsîru’l-Kur’ân* 33, 57; İbni Mâce, Zühûd 39.

⁴⁰ Aliyyül-Kari, a.g.e., 13.

20. Beyit: Müminler Hz. Allah'ı keyfiyetsiz, hakikatini idrakten aciz, bir misali olmaksızın görürler.

21. Beyit: Müminler Hz. Allah'ı görünce cennet nimetlerini unuturlar. Siz Mu'tezile'nin hüsrانından kaçınınız!

Kelam âlimleri arasında en çok niza çıkan meselelerden biri, rü'yetullahtır. Mu'tezile'ye göre Hz. Allah görülemeyecektir. “لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ” Gözler O'nu idrak edemez.” ayet-i kerimesini delil gösterirler.⁴¹

Ehl-i sünnet onlara cevaben “Burada lam istiğrak içindir. Yani herkes göremeyecek, bazıları görecek, manasındadır.” derler. Onlar yanında, Cenab-ı Hakk'ın hayırlı kullarına verdiği en büyük nimet, cemalini göstermesidir.⁴² Birtakım deliller göstermişlerdir. Ayet-i kerimede “وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ” Oysa o gün bir kısım yüzler rablerine bakarak mutlulukla parıldayacak.” şeklinde ifade edilmesi, bu delillerdendir. Yine hadis-i şerifte “لَا” İكُمْ سَتْرُونَ رَبِّكُمْ كَمَا تَرَوْنَ هَذَا الْقَمَرَ، لَا” (Siz şu ayı güçlük çekmeden gördüğünüz gibi, Rabb'inizi de açıkça göreceksiniz.) buyrulması, bu delillerdendir.⁴³

Diğer bütün nimetler, Hz. Allah'ın görülmesi yanında; büyük bir hazineye nispetle hardal tanesi gibidir. Bu beyitlerde, velev ki cennete girmiş olsunlar, Mu'tezile'nin Hz. Allah'ı göremeyeceklerini ve bunun büyük hüsrان olduğunu ifade eder. Hadis-i kutside, Hz. Mevla “Ben kulumun zannı indindeyim.” buyuruyor. Bu hadis-i kutsinin manasına uygun olarak, inkârları sebebiyle cezalanacaklardır. Bu da apaçık bir mahrumiyettir.⁴⁴

22. Beyit: Mukaddes, Rifat ve azamet sahibi olan Hz. Allah için menfaatli fiilleri yaratmak vacip değildir.

Mu'tezilî düşünceye göre, Hz. Allah kullar için en iyiyi yaratmak zorundadır. Bu beyit, Mu'tezile'ye ret olarak “eslah alallah”ın vacip olmadığına işaret eder. Şöyle ki, vacip olsa Hz. Allah'ın mümini ve zengini yaratıp, kâfiri ve fakiri yaratmaması ve neticede kâfirler için olan cehennemın mevcut olmaması gerekirdi. Ancak muhtelif ayetlerde cehennemın varlığı haber verilmektedir. Yine vacip olsa, vacibi yerine getirdiği için nimetlerden dolayı Hz. Allah'a şükür gerekmezdi. Ancak ayet-i kerimede Mevla'mızın “Bana şükredin!” emri mevcuttur.⁴⁵ Hz. Allah dilediğini, dilediği şekilde yaratır, kullar gibi hiçbir vacibin muhatabı değildir.

⁴¹ el-Enam 6/103.

⁴² İbnü'l-Cevzî, *Zadü'l-mesir min ilmi't-tefsir*, Beyrut 1987, c. 4, 24; Rü'yetullah konusunda daha geniş bilgi ve tartışmanın delilleri için bk. Pezdevî, age, 110-124.

⁴³ Kıyame 75/22-23, Buhari, Tevhid, 24; Müslim, Mesacid 211, Ebu Davud, Sünnet, 19, Tirmizi, Cennet 16-17.

⁴⁴ Aliyyül-Kari, a.g.e., 15.

⁴⁵ el-Bakara 2/152.

23. Beyit: Resulleri, iyilik ve ihsan ile ikram olunmuş melekleri tasdik farzı ayındır.

Resul: Tebliğ ile emrolunan, kendisine müstakil bir şeriat verilen, kâmil insandır.

Nebi: Kendisine vahiy gelen fakat müstakil bir şeriat verilmeyip resullerin şeriatını devam ettiren, kâmil insandır. Resul ve nebi kelimeleri arasında “umum husus mutlak” alakası vardır. Nebi umumi, resul hususidir. Yani her resul nebidir, ancak her nebi resul değildir. Bir rivayete göre 124 bin, diğer rivayete göre 224 bin peygamber gönderilmiştir, bunlardan yalnızca 313 tanesi resuldür.

Melek: Latif, nurani, çeşitli suretlere girmeye güç yetirebilen ve meşakkatli işler karşısında kuvvetli cisimlerdir.⁴⁶ Ayet-i kerimede meleklerle ilgili “لَا يَعْصُونَ اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ” Allah ne emrettiyse isyan etmezler ve emredildikleri şeyi işlerler.” buyrulmaktadır.⁴⁷ Hem peygamberleri hem de melekleri kabul ve tasdik etmek farzı ayın sayılmıştır.

24. Beyit: Nebilerin sonuncusu; yüce makamların sahibi, haşimi ve cemel sahibi olan peygamberdir.

25. Beyit: O peygamber; ihtilaf olmaksızın nebilerin imamı, şek ve şüphe bulunmaksızın seçkinlerin baş tacıdır.

26. Beyit: O peygamberin şeriatı; insanların dünyadan ahirete irtihal edeceği kıyamet gününe kadar bakidir.

Burada Peygamber Efendimiz için kullanılan “sadr-ı mualla” ifadesi şerefine binaen gelmiştir. Sadır bir şeyin evveli demektir. Peygamber Efendimiz her ne kadar şuhud cihetinden sonuncu olsa da vücut cihetinden evveldir. Hadis-i şerifte “ ول ما خلق الله نوري او روحى و كنت نبياً وأدم ” (Hz. Allah’ın yarattığı şeylerin ilki benim nurum veya ruhumdur. Âdem (as) su ve çamur arasındayken ben nebiydim.)⁴⁸ Peygamber Efendimiz Kureyş kabilesine mensuptur ve haşimidir. Haşimi kolu, Kureyş’in en faziletli koludur. Peygamberimizin babasının dedesine itibarla haşimi denilmiştir. Cemal sıfatı, yumuşaklığı galip bir zat olup, rahmet nebisidir. Hz. Allah’ın rahmeti gazabını geçmiştir; peygamberimizin de cemel tarafı celal tarafına galiptir. Yarattılmışların en faziletlisidir. Miraç hadisesinde, Mescidi Aksa’da peygamberlerin imamı olmuş ve ahirette de hamt sancağı ile peygamberlere önderlik edecektir. Bütün insanlara ve cinlere getirmiş olduğu şeriatı, kıyamete kadar devam edecektir.⁴⁹

27. Miraç emri haktır ve sadıktır. Miraç hakkında yüce açık haberler vardır.

⁴⁶ Aliyyül-Kari, a.g.e., 16.

⁴⁷ et-Tahrir 66/6.

⁴⁸ İmâm Ahmed, *Müsned*, IV-127; Hâkim, *Müstedrek*, II-600/4175; İbni Hibban, *El İhsân*, XIV-312/6404.

⁴⁹ Aliyyül-Kari, a.g.e., 18-19.

Vakıa mutabık olduğu için haktır. Var edilmiş her şeyde Hz. Allah "Ol!" der, akabinde o iş hemen oluverir. Gerçekleştiği için de sadıktır. Peygamber Efendimiz, Rabb'imizin davetiyle miraca çıkmıştır. Miraç hadisesi üç mertebede gerçekleşmiştir:

-Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksa'ya kadar olan kısımdır ki; "burak" isimli bir vasıta ile meydana gelmiştir. Ayet-i kerime ile sabit olup, inkâr eden kâfirdir.

سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَا الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ آيَاتِنَا إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ

Bir gece, kendisine delillerimizden gösterelim diye kulunu Mescid-i Haram'dan, çevresini bereketlendirdiğimiz Mescid-i Aksa'ya yürüten Allah yücedir. Şüphesiz ki O duyardır, görendir."⁵⁰

-Mescid-i Aksa'dan semaya kadar olan kısımdır ki; miraç isimli manevi bir asansör ile vukua gelmiştir. Haber-i meşhur ile sabit olup inkâr eden delalet ehlinde olur.

-Semadan, Hz. Allah'ın dilediği yere kadar olan kısımdır ki; "refref" isimli bir vasıtayla meydana gelmiştir. Haber-i âhâd ile sabit olup inkâr eden bidat ehli olur.⁵¹

28. Peygamberler, kasten isyandan; nübüvvet ve risaletten azlolunmaktan emniyettedirler.

29. Hiçbir zamanda kadın, köle ve kötü işler yapan biri peygamber olmamıştır.

Peygamberler kasten isyan etmemiştir, isyan bile bile emre muhalefettir. Onlardan ancak zelle sadır olmuştur, bu da isyanın tersine unutarak emre muhalefettir. Bütün âlimler ittifak etmişlerdir ki, bütün peygamberler tebliğ vazifesi verilmeden önce ve sonra küfürden masumdur. Peygamberlik verilmeden önce kasten ve sehven, büyük ve küçük günahlar sadır olabilir. Peygamberlik verildikten sonra ise büyük ve küçük günahlar yalnızca sehven olur, buna zelle denir. Tebliğ vazifesinden sonra kasten büyük günah işlemekten muhafaza olunmuşlardır. Vazife verildikten sonra, ömürlerinin sonuna kadar ifa etmişlerdir. Görevden alınma söz konusu değildir.

Kadından peygamber olmaz, çünkü İslam dini kadınlara; setri avreti, evlerinde istikrarı emretmiştir. Nübüvvet ise davetle meşhur olmayı, mucizeler izhar etmeyi, başa geçmeyi gerektirir. Hanımların hâli buna uygun değildir. Köleden de peygamber olmaz. Çünkü o efendisinin hizmetiyle meşguldür ve insanlar arasında hakirdir. Dolayısıyla insanlar ona tabi olmaktan kaçınırlar. Sihirbazlık, hokkabazlık, taklitçilik gibi kötü işler yapan kimseden de

⁵⁰ el-İsra 17/1.

⁵¹ Aliyyül-Kari, a.g.e., 20.

peygamber olmaz. Hasılı, peygamber zamanının en akıllısı, en faziletlisi, en fasihi, sureten ve sîreten en güzel olanıdır.⁵²

30. Zülkarneyn (as) ve Lokman'ın (as) peygamberlikleri bilinmiyor. Bu hususta mücadele etmekten sakın!

Zülkarneyn, iki boynuz sahibi demektir. Doğuya ve batıya hükmettiği için bu ismi almıştır. Hz. Ali: "Zülkarneyn (as) nebi değildir. Hz. Allah'ın emirlerine itaat eden, belaya sabreden, nimetlere şükreden, sâlih bir kuldur." buyurmuştur. Lokman'ın (as) peygamberliği de ihtilâflıdır. Ayet-i kerimede (وَلَقَدْ آتَيْنَا لُقْمَانَ الْحِكْمَةَ) "Lokman'a hikmet verdik..."⁵³ Âlimlerin bazısı buradaki hikmeti nübüvvetle, bazısı da ilimle tefsir etmiştir. (Biz bu hususta hakikati Hz. Allah'a havale ederiz.)

31. Beyit: İsa (as) yakında gelir. Fesatlık çıkararak şakî Deccal'i helak eder.

Deccal, Mehdi ve tabilerini Kudüs kalesinde muhasara altına aldığı zaman, İsa (as) doğu tarafındaki Şam Mescidi'ne iner, Kudüs'e gelir. Elindeki hançerle onu öldürür. Veya Deccal, İsa'yı (as) gördüğü zaman, tuzun suda eridiği gibi erir. (Bu ifadelerin hakikat ve mecaza ihtimali olduğu kanısındayız.)

İsa'nın (as) yeryüzüne inmesi, evlenip evlat sahibi olması, yeryüzünde biraz yaşadktan sonra vefat edip Medine-i Münevvere'ye defnolunacağı rivayetler arasındadır. Deccal'in ve İsa'nın (as) nüzülü kıyamet alametlerinden sayılır.⁵⁴

Hadis-i şerifte: "Kim Deccal'i yalanlarsa kâfir olur, kim Mehdi'yi yalanlarsa kâfir olur." buyrulmuştur.⁵⁵

32. Velilerin kerametleri sabittir, onlar fazilet ve ihsan sahibidir.

33. Veliler hiçbir zaman şeref ve şanda, peygamberlerden faziletli olamaz.

Keramet; nübüvvet davasından uzak, Hz. Allah'ı bilmeye ve itaate yakın, harikulade emirdir. Veli; Hz. Allah'ın zatını ve sıfatını bir kul için mümkün olan nihai derecede bilen, itaate ve ibadete devam eden, kötülüklerden kaçınan, lezzet ve şehvetlerden yüz çeviren, kalbine yönelen, zikri ilahiye devam eden kuldur.⁵⁶ Veli kulların keramet sahibi olduğu haktır, Kur'an-ı Kerim'de anlatılan; Süleyman (as) 'ın veziri, Asaf bin Berhıya'nın Belkıs'ın tahtını iki aylık mesafeden göz açıp kapayıncaya kadar getirmesi keramete misaldir.⁵⁷

⁵² Aliyyu'l-Kari, a.g.e., 21; daha geniş bilgi için bk. Pezdevî, a.g.e., 240-248.

⁵³ Lokman 31/12.

⁵⁴ Konuyla ilgili hadisler için bk. Buharî, Büyü', 102; Mezâlim, 31; Müslim, Fiten, 23; Tirmizî, Fiten, 54.

⁵⁵ Ebubekir El-İskaf Favaid-il-ehbar, Ali el-Müttaki *Kitab'ül-Burhan fi alamati Mehdiy-yi ahiri'z zaman*, no: 260,2/844, Süyuti, el-Havi: 2/161.

⁵⁶ Aliyyu'l-Kari, a.g.e., 22.

⁵⁷ en-Neml 27/39.

Veliler, nebilere tabidir. Hiçbir tabi, önderinden mertebeye üstün olamaz. Nebiler masumdur ve akıbetinden emindir. Veli ise, sonundan korkmalıdır. Nebiler vahiy ve melekleri görmekle ikram olunmuştur. Hiçbir kul, bundan faziletli makama erişemez.

34. Şüphesiz Hz. Ebû Bekir için, sair ashap üzere açık bir tercih vardır.

35. Ömer-ul Faruk için, Osman-ı Zinnureyn üzerine tercih ve fazilet vardır.

36. Osman-ı Zinnureyn, kıtal vafında kerrar olan Hz. Ali'den hayırlıdır.

37. Haydar ve Kerrar olan Hz. Ali, şu üç zat dışında ashabin hepsinden faziletlidir. Sen başkasının sözüne bakma!

-Hz. Ebû Bekir'in ismi Abdullah, İslamiyet'ten önceki ismi Abdul-kabe'dir. Künyesi, Ebû Bekir; lakabı, siddîk ve atiktir. Siddîk denilmesi nübüvveti zorlanmadan, miracı da hiç tereddüt etmeden kabul ettiği içindir. Atik denmesi, cehennemden azat olunduğu içindir. Peygamberimiz, kendisine "Sen Allah'ın cehennemden âzat ettiği kimsesin." buyurmuştur.⁵⁸ Annesi; Ümmül-hayr lakabı ile bilinen Selma binti Sahr, babası da Ebu Kuhafe künyesi ile tanınan Osman isimli zattır. Raşit halifelerin ilkidir. 63 yaşında vefat etmiş, 2 sene 3 ay 20 gün halifelik yapmıştır. Allah Resulü'nün imanına varistir. "Eğer, Ebu Bekir'in imanı, bütün halkın/insanların imanı ile muvazene edilse/karşılaştırılsa, Ebu Bekir'in imanı daha ağır gelecektir."⁵⁹

-Hz. Ömer'in künyesi Ebu Hafs, lakabı Faruktur. Faruk denilmesi; İslamiyet'te hak ve batılın, iman ve küfrün arasını tefrik ettiği içindir. Annesi Hantame bin Hişam, babası Hattab bin Nüfeyl'dir. Raşit halifelerin ikincisi olup, 10 sene 2 ay 4 gün halifelik yapmıştır. 63 yaşında bir köle tarafından hançerlenerek şehit edilmiştir.⁶⁰ Allah Resulünün adaletine varistir. H.Ş. "Hz. Allah hakkı, Ömer'in diline ve kalbine koydu."⁶¹

-Hz. Osman'ın künyesi Ebu Abdullah, lakabı zinnureyindir. Zinnureyn denilmesi, peygamberimizin mübarek kızlarından önce Hz. Rukiye sonra Hz. Ümmü Gülsüm ile evlendiği içindir. Annesinin ismi Erva, babasının ise Affan bin As'tır. Raşit halifelerin üçüncüsü olup, 11 sene 11 ay 18 gün halifelik yapmıştır. 80 yaşının üzerinde olduğu hâlde asiler tarafından şehit edilmiştir. Allah Resulü'nün hayâsına varistir. "Kırk tane kızım olsa, birinden sonra diğerini vermek suretiyle hepsini Osman'a nikahlardım."⁶²

-Hz. Ali'nin künyesi Ebul-Hasen, lakapları Mürteza, Haydar, Kerrar, Kerremallahü veche'dir. Hz. Allah'ın kazasına rıza gösterdiği için Mürteza, harpten kaçmadığı için Kerrar,

⁵⁸ Tirmizî, Sünen-i Tirmizi, "Menâkıb", 14-16.

⁵⁹ bk. Kenzu'l-Ummal, h. No: 22993.

⁶⁰ Muhsin Koçak, Hz. Ömer ve Fikhi, (Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1987).

⁶¹ Tirmizî, Sünen-i Tirmizi, "Menâkıb", hadis no: 3682.

⁶² İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd b. Meni' ez-Zührî, *et-Tabakâtu'l-kübrâ*, I-IX, Beyrut, Dâru Sadr, 1388/1968, 38.

şecaatli olduğu için Haydar, putlara hiç tapmadığı için Kerremallahü veçhe lakaplarını almıştır. Annesi Fatıma binti Esed, babası Ebu Talip'tir. Raşit halifelerin sonuncusu olup, 4 sene 10 ay bir gün halifelik yapmıştır. 63 yaşında hariciler tarafından şehit edilmiştir. Allah Resulünün şecaatine varistir. "Ali bendendir, ben de ondanım."⁶³

38. Beyit: Sen bil ki, Ayşe-i Sıddıka bazı hasletlerde Fatımatüz-Zehra'ya tercih edilir.

Bu beyit, bazı yönlerde Hz. Ayşe, bazı yönlerde Hz. Fatma faziletlidir; demektir. Hz. Ayşe'nin "sıddıka" lakabı alması; Benî Mustalik Gazvesi dönüşünde gerdanlığının kaybolması üzerine bir iftiraya uğraması, akabinde ismet ve beraati hakkında ayet-i kerime nazil olması sebebiyledir.⁶⁴ Başka bir görüşe göre, muhabbet ve hizmette Peygamberimize sadakat gösterdiği içindir. Hanımlar içerisinde rivayeti ve dirayeti en fazla olan kişi olduğu için, bu cihetten Hz. Ayşe faziletlidir.

Hz. Fatıma hakkında, Peygamber Efendimiz "Hiç kuşkusuz Fatıma benden bir parçadır; o benim gözümün nuru ve kalbimin meyvesidir; onu üzen beni üzer, onu sevindiren beni sevindirmiş olur. Bana Ehli beytimden ilk kavuşacak olan odur." buyurmuştur.⁶⁵ Peygamber Efendimiz'den bir parça olması hasebiyle de Hz. Fatıma faziletlidir.

39. Beyit: Öldükten sonra Yezid'e ancak halkı fesada teşvik ederek haddi aşanlar lanet etmiştir.

Seleften hiç kimse Yezit bin Muaviye'ye lanet etmemiştir. Bu beyit Râfiziler ve Hâriciler için cevap niteliğindedir. Onlar Yezid'in Hz. Hüseyin'in katline razı olup sevindiğini, bunun da haberi mütevatir ile sabit olduğunu söylerler. Bundan dolayı laneti caiz görürler. Ehl-i sünnet'e göre, Yezit katli emretmemiş, adamları ona muhalefetle Hz. Hüseyin'i şehit etmiştir. Öldürmüş bile olsa, büyük günah sahibi olur, kâfir olmaz. Tövbe etmesi muhtemel olup, lanet caiz değildir.⁶⁶

40. Beyit: Mukallidin imanı, kılıç gibi keskin delillerle muteberdir.

İman üç kısımdır: 1) İman-ı Taklidi: Farz, vacip ve sünneti bilmeden etrafından gördüğü için ibadet ederse muteber değildir. Etrafından görmekle beraber inanarak yaparsa muteberdir. Burada kast olunan inanarak yapandır. Yine de imanından korkulur. 2) İman-ı İstidlali: Farz, vacip ve sünneti bilip amel eden, insanlara da öğretendir. İmanı kavidir. 3) İman-ı Hakiki: Bütün âlem

⁶³ İbn Mace, el-Hafız Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid, *Sünen-i İbn Mace*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992, 44; Tirmizi, *Menakıb*, 21.

⁶⁴ el-Nur 24/11.

⁶⁵ *el-Emâli -Sadûk-*, 575.

⁶⁶ Aliyyu'l-Kari, a.g.e., 27.

bir araya gelip dini inkâr etse, kendisi inkâr etmeyen, hatta kalbine şüphe dahi gelmeyen kimsenin imanıdır. (Hz. Ebu Bekir'in imanı gibi) bu hepsinden üstün bir mertebedir.⁶⁷

41. Beyit: Yerdeki ve gökteki her şeyi yaratana bilmemek, akıl sahipleri için özür değildir.

Cehl, bir şeyi hakikatının hilafına bilmek; ilim ise hakikati üzerine bilmektir. Cehalet özür değildir, çünkü hidayete ulaştıracak vesileler ikidir. İlki akıl, ikincisi de resullerdir. Akıl ile Hz. Allah'ın mevcudiyetini bilmek farzdır. Hz. Ali "Akılın madeni kalp, tezahürü; kalbin beyne verdiği ziyadır." demiştir. Şarih'in nazik ifadeleriyle; cahillik küfre, gözün siyahının beyazına yakınlığından daha yakındır. Akıl, cahilliği gidermeye vasıtaadır. Hz. Allah meleklerde şehvet olmaksızın akıl, hayvanlarda akıl olmaksızın şehveti var etti. İnsanda ise, akıl ve şehveti beraberce terkip etti. Kimin akli şehvetine galip gelirse, meleklerle ilhak edilir, belki daha üstün olur. Kimin şehveti aklına galip gelirse, hayvanlara ilhak edilir, belki daha alçak olur.⁶⁸

42. Beyit: Sekeratı mevt hâlindeki şahsın iman, öncesinde ilahi emirlere uymadığı için makbul değildir.

Ölüme yakın, akıbetini gördüğü anda kulun iman (iman-ı yeis) makbul değildir. İmanın şartı gaybî olmaktadır. Ölmeden hemen önce ise, kula cennet veya cehennemdeki yerinin gösterileceği hadis-i şeriflerde haber verilmiştir.⁶⁹ Ebedî yerini gören kişinin iman, şuhudî olacağı için makbul değildir. Fakat ömrünü iyi amel ile geçirmiş kimsenin ölürken günahlarından tövbe etmesi (tevbe-i yeis) makbul ve muteberdir. Hadis-i şerifte "Can boğazdan çıkmadığı müddetçe, Hz. Allah kulun tövbesini kabul eder." buyrulmuştur.⁷⁰

43. Beyit: Farz olan hayırlı ameller; imana dâhil olmazlar, imandan sayılmazlar.

44. Beyit: Zina, öldürme ve gasp sebebiyle, kişinin küfrüne ve mürtet olduğuna hükmedilmez.

45. Beyit: Bir zamandan sonra mürtet olmaya niyet eden kişi, hak dinden gizlice ayrılmış olur.

46. Beyit: İnanmaksızın, kendi isteğiyle küfür ifade edecek sözleri telaffuz etmek; gaflet ve cehalet sebebiyle dini reddetmektir.

47. Beyit: Sarhoşluk hâlinde düşünmeden abes kelimeler söyleyen kişinin küfrüne hükmedilmez.

⁶⁷ Aliyyu'l-Kari, a.g.e., 28.

⁶⁸ Aliyyu'l-Kari, a.g.e., 29.

⁶⁹ Buhârî, Cenaiz, 90; Müslim, Cennet, 65-66.

⁷⁰ Tirmizî, Deavât, 98; İbn Mâce, Zühd, 30.

İman-amel ilişkisi, küfrü icap eden haller, dinden çıkmaya sebep olan şeyler hakkında her zaman Ehl-i sünnet ile diğer fırkalar arasında zıt görüşler olmuştur. Bu beyitler Ehl-i sünneti'n bu hususlardaki görüşlerini takrir eder.

-Mu'tezile'ye göre imanın hakikati; kalp ile tasdik, lisan ile ikrar ve salih ameldir. Ehl-i sünnet'e göre ise, yalnızca kalp ile tasdiktir. İkrar ve amel, imanın hakikatine dâhil olmayıp; kişinin hayatında ve ölümünde Müslüman muamelesi görmesi için lazımdır.⁷¹

-Mu'tezile ve havarice göre, büyük günah işleyende imanın bazı cüzleri mevcut değildir. Kalbinde tasdik olduğu için kâfir değildir, salih amel olmadığı için Mümin de değildir. İkisi arasında bir yeredir. (El-menzile beynel-menziletayn) Ehl-i sünnet'e göre ise, kalbi ile tasdik ettiği için kâfir değildir.

إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ "Allah, kendisinden başka birine ilahlık yakıştırılmasını asla bağışlamaz, (ama) dilediği kimsenin daha hafif günahlarını bağışlar..."⁷² Hadis-i şeriflerde zikredildiği üzere, başlıca büyük günahlar; Allah'a ortak koşmak, adam öldürmek, ana babaya karşı gelmek, yetim malı yemek, faiz yemek, dürüst kadınları iffetsizlikle suçlamak, büyü yapmak, savaştan kaçmak, yalancı şahitlikte bulunmaktır.⁷³

-Müslüman bir kimsenin, gelecekte bir vakit tayin ederek küfre niyet etmesi; o anda dinden çıkmasına sebep olur. İmana devam etmek, imanın vacibidir. "İman (da sebat) ediniz."⁷⁴

-Kendi isteği ile küfür lafzını söylemek, dini reddetmektir. Ancak ikrah olunursa, bu iki kısımda incelenir. Yaşamı tehdit edecek şekilde zorlanırsa (ikrah-ı mülci) diliyle küfür lafzını söylemesine ruhsat verilmiştir. Hapsetmek, aç bırakmak gibi hafif zorlama olursa (ikrahı gayrı mülci) küfür lafzını teleffuz edemez. Aksi hâlde dinden çıkar.⁷⁵

-Sarhoşluk, eğer bal ve ilaç ile meydana gelirse özür hükmündedir. Eğer şarapla meydana gelirse, haramdır; içene seksen sopa vurulur. İmam-ı Azam'a göre; gökle yeri, erkekle kadını ayıramayacak derecede sarhoş olanın sözüne itibar yoktur. Yani küfretse dinden çıkmaz, hanımını boşasa talak vaki olmaz. İmameyn'e göre ise, konuşurken lisanı karışacak, dili sürçecek kadar sarhoş olanın sözüne itibar yoktur.⁷⁶

48. Beyit: Hilalin görülmesinde açığa çıkan bir ilim ve fehimle söylüyorum; ma'dûm şey değildir ve görülmez.

⁷¹ Aliyyu'l-Kari, a.g.e., 31.

⁷² en-Nisa 4/116.

⁷³ Müsned, II, 164, 201, 214; IV, 392; V, 413. Buhârî, "İmân", 16, "Edeb", 4, 6, 49. Müslim, "İmân", 143-146.

⁷⁴ en-Nisa 4/136.

⁷⁵ Aliyyu'l-Kari, a.g.e. 32.

⁷⁶ Aliyyu'l-Kari, a.g.e., 34.

Kaside sahibi, olmayan bir şeyin görülemeyeceğini hilal ile istidlal etmiştir. Hilal doğmadan önce görülmüyorsa, ma'dûm da yokluk hâlinde görülmez; demek istemiştir. Ma'dûm şey denmesi, Ehl-i sünnet âlimleri tarafından uygun görülmemiştir. Çünkü ayet-i kerimede (**وَقَدْ خَلَقْنَاكَ**) (**مِنْ قَبْلُ وَلَمْ تَكُ شَيْئًا**) “Bundan önce de seni, sen hiçbir şey değilken yarattım.”⁷⁷ Yokluk hâlinde şey'iyet nefyedilmiştir.

49. Beyit: Mükevven ile tekvin sıfatı mugayirdir, aynı şey değildir. Sen bu sözü tut ki; kalp gözün sürmelensin!

Mu'tezile ve Eş'arî'ye göre fiil failden sudur ettiği zaman, ortada sadece faille meful kalır, fiil mefule dâhil olur. O hâlde tekvin ve mükevven aynı şeydir. Mâtürîdî'ye göre, eğer aynı olsa; mükevvenin tekvine itibarla kadim, tekvinin mükevvene itibarla hadis olması icap eder. Hâlbuki kıdemi kesin olan şeyin hudüsü, hudüsü kesin olan şeyin de kıdemi düşünülemez.⁷⁸

50. Beyit: Her ne kadar sözümü hoş görmeyenler olsa da haram helal gibi rızıktır.

Rızık, Hz. Allah'ın kullarına gıdalanmaları için verdiği, onların da yediği şeylerdir. Mu'tezile'ye göre haram çirkindir, Hz. Allah'a çirkinlik isnat edilmeyeceği için haram rızık değildir. Ehl-i sünnet inancında helal da haram da rızıktır. Kulun rızık ezelde tayin edilmiştir, bir rivayette kul yaratılmadan dört yüz sene önce rızık yaratılır. Bunu helal veya haram yoldan elde etmek kulun iradesine bağlıdır. Haram rızık yiyen kişinin, iradesini kötüye kullandığı için çirkinlik kendisine isnat edilir.⁷⁹

51. Beyit: Kabirdeki her şahıs, Hz. Allah'ın birliğinden suale çekilecektir.

52. Beyit: Kâfirler ve fasıklar için kötü fiillerinden dolayı kabir azabı vardır.

Mu'tezile'ye göre, ölen kimseye sual edilmesi akla uygun değildir. Onun için kabir sualini reddederler. Oysa Hz. Allah sual edecek kadar hayatı, kabir ehline verecektir. İnsan öldükten sonra kabre konulunca, Münker ve Nekir adında iki melek kendisine gelerek soru soracaklar, iman ve güzel amel sahipleri bu sorulara doğru cevaplar verecekler ve kendilerine cennet kapıları açılarak cennet gösterilecektir. Kâfir ve münafıklar ise bu sorulara doğru cevap veremeyecek, onlara da cehennem kapıları açılacak ve cehennem gösterilecektir.⁸⁰ Salih amellerinden dolayı, kabirde suale çekilmeyecek kimseler muhtelif hadis-i şeriflerde geçmiştir.⁸¹

⁷⁷ Meryem 19/9.

⁷⁸ Tekvin-mükevven konusunda genişçe bir tartışma için bk. Pezdevî, a.g.e., 101-110.

⁷⁹ Eş'arî, *Makâlât*, 247; Bâkılânî, *et-Temhîd*, Beyrut 1987, 328-329; Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsiru'l-Kebîr*, Beyrut 1990, c. II, 30-31.

⁸⁰ Tirmizî, *Cenâiz*, 71 [1071-1072].

⁸¹ Aliyyu'l-Kari, a.g.e., 37.

Mu'tezile ölümler için, kabir azabını da kabul etmez. Fakat Hz. Allah nimetin lezzetini, azabın elemiğini tattıracağını haber vermiştir. (النَّارُ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا غُدُوًّا وَعَشِيًّا) “Öyle bir ateş ki, onlar sabah akşam ona sunulurlar.”⁸² Hadis-i şerifte geçen “Kabir ya cennet bahçelerinden bir bahçe veya cehennem çukurlarından bir çukurdur.” ifadeleri de kabir azabını tasdik etmektedir.⁸³

53. Beyit: Ey emeller ehli! İnsanların cennete girmesi, sırf Allah'ın lütfu ileldir.

54. Beyit: İnsanların ba'stan sonra hesaba çekilmesi haktır. O hâlde vebalden, özellikle kul hakkından sakının!

55. Beyit: Kitaplar; bazılarına sağından, bazılarına da solundan ve arkasından verilir.

56. Beyit: Şüphesiz amellerin tartılması ve sırat köprüsü üzerinden geçmek haktır.

Bu beyitler, ahirete dair hâllerle ilgili Ehl-i sünnet'in görüşlerini beyan eder. İnsanların cenneti hak etmek için salih ameller işlenmesi lazımdır. Ancak cennete girmek, salih ameller ile hak edilmiş bile olsa, kula Hz. Allah'ın lütfudur. (Hiç kimse yalnızca kendi ameliyle cennete giremez.)⁸⁴

-İnsanlar öldükten sonra yeniden diriltilecek, dünyada işlediklerinden hesaba çekileceklerdir. İslam ulemasının pek çoğu buna inanmanın lüzumunu beyan etmiştir. وَاللَّهُ سَرِيعٌ وَالْحِسَابُ “Allah hesabı çok süratli olandır.”⁸⁵

-Yeniden dirilme ve hesaptan sonra, kulun hayatında yaptıklarının melekler tarafından yazıldığı amel defterleri getirilecektir. Ameli güzel olanlara sağ tarafından selamete, ameli çirkin olanlara solundan veya arkasından eziyetle verilecektir. “Kimin amel defteri sağ tarafından verilirse, Onun hesabı kolay bir şekilde görülecek.../ Kime de kitabı arkasından verilirse, “Eyvah!” diye bağırarak...”⁸⁶

-Kulların amelleri mizanda tartılacaktır. Mu'tezile, Hz. Allah'ın bildiği için amelleri tartmayacağı görüşündedir. Ehl-i sünnet ise, müminlere faziletini kâfirlere adaletini izhar etmek için tartacağını beyan eder. (وَالْوَزْنُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ) “O gün tartı tam hakkıyla yapılacaktır.”⁸⁷ Bütün kulların sırat köprüsü üzerinden geçeceği muhakkaktır. Sırat: Cehennemın metni üzerine uzatılmış, bütün mahlûkâtın üzerinden geçeceği, kıldan ince, kılıçtan keskin bir köprüdür. (وَإِنْ مِنْكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا كَانَ عَلَى رَبِّكَ حَتْمًا مَقْضِيًّا) “İçinizden oraya varmayacak hiçbir kimse yoktur ve bu, kesinleşmiş bir hükümdür.”⁸⁸

⁸² el-Mümin 40/46.

⁸³ Tirmizi, Kıyâmet, 26.

⁸⁴ Buhârî, Rikak, 18; Müslim, Münâfikûn, 71-72.

⁸⁵ el-Bakara 2/202.

⁸⁶ el- İnşikak 84/7-11.

⁸⁷ el-Araf 7/8.

⁸⁸ Meryem 19/71. Aliyyu'l-Kari, a.g.e., 40.

57. Beyit: Dağlar gibi büyük günahları olanlar için hayır ehlinin şefaati ümit olunur.

58. Beyit: Delalette olanlar kabul etmese de dualar için açık bir tesir vardır.

Nebiler, veliler, salihler, âlimler, şehitler; büyük günah sahiplerine şefaati edecektir. Mu'tezile şefaati kabul etmez, fakat diğer İslam uleması şefaatin hak olduğu kanaatindedir. Buna ayet ve hadislerden deliller getirmişlerdir. "Artık şfaatçilerin şefaati onlara fayda vermez." (Şefaatim, ümmetinden büyük günah sahipleri içindir.)⁸⁹

Mu'tezile ölünün ardından yapılan duanın fayda vermeyeceğini ileri sürer, Ehl-i sünnet âlimleri ise duanın ve ölü namına verilen sadakanın ölüye faydası olacağını savunur. Delillerinden biri şu hadisedir: Peygamber Efendimiz bir gün ashabına "Ölülerinize hediye verin!" buyurmuş, ashabı kiram "Hediyeden muradınız nedir?" diye sorulduğunda, Peygamberimiz "Sizin onlar için duanızdır." izah etmiştir. Yine annesi vefat eden bir sahabeye, annesi niyetine çeşme yaptırmayı tavsiye etmiştir.⁹⁰

59. Beyit: Dünya hadistir, felasifenin söylediği heyulanın aslı yoktur. Sözlerimi ferah bir kalple dinle!

Felasife'ye göre âlem kadimdir. Elbisenin aslı pamuk olduğu gibi, âlemin aslı da anasır-ı erbeadır, derler. Heyula yunanca pamuk anlamındadır. Onların bu söylemleri heyula kelimesi ile özdeşleşmiştir. Ehl-i sünnet'e göre, ayan ve arazdan meydana gelen her şey hadis olduğu gibi, âlem de hadistir.⁹¹

60. Beyit: Cennet ve cehennem varlığı sabittir, yaratıldıklarından beri nice seneler geçmiştir.

61. Beyit: Müminler, günahları sebebiyle cehennemde baki değildir.

Cüheyriye taifesine göre cennet ve cehennem gelecekte yaratılacaktır. Fakat Ehl-i sünnet'e göre cennet ve cehennem mevcuttur.⁹² İman sahibi kimseler, işledikleri büyük günahlar sebebiyle cehenneme girseler bile, cezalarını çekip; cennete intikal edecektir. Yoksa cehennemde ebedî olarak kalmayacaktır.⁹³

62. Beyit: Tevhit risalesine, helal sihir gibi şekli güzel olan nazmı giydirdim.

63. Beyit: Bu nazım rahatlıkla müjde gibi kalbe teselli verir, saf ve tatlı bir su gibi ruhu ihya eder.

⁸⁹ el-Müddessir 74/48. / Ebu Davud, Sünnet, 21; Tirmizi, Kıyamet, 11.

⁹⁰ Aliyyu'l-Kari, a.g.e., 42

⁹¹ Aliyyu'l-Kari, a.g.e., 43.

⁹² 18 ve 19. beyitlerde delillerle izah edilmiştir.

⁹³ Aliyyu'l-Kari, a.g.e., 44.

64. Beyit: İnanarak bu nazmı ezberleyiniz, nice iyilik ve ihsana nail olursunuz.

65. Beyit: Tazarru ve iltica vakitlerinizde, şu kulu hayırla zikrediniz!

66. Beyit: Umulur ki, Hz. Allah şu aciz kulunu affeder ve ahirette ona saadet verir.

67. Beyit: Bana bir gün hayır dua eden kimseye, ömrümce gücüm yettiği kadar dua edeceğim.

Ehl-i sünnet itikadını risalenin 61 beytinde izah eden musannif, son altı beyitte kasidenin hüviyetine ve kıymetine dikkat çekmiştir. Helal sihir ile murat, bedi ve belîğ olan kelimedir. En mühim mesele olan vahdaniyeti ve diğer inanç hususlarını, inci gibi ifadelerle nazma dökmüştür. Kasidesini tatlı suya benzetmiştir. Tatlı su, bitkilere hayat verdiği gibi, şu nazım da ruha hayat verir; manevi ölüm olan cehaletten kurtarır. Okuyucularına, okumakla kalmayıp ezberlemeyi tavsiye etmiş ve hayır dua istemiştir. Hz. Allah kabrini güzel, mahalli kararını cennet kılsın. Âmin.

Sonuç

Ali el-Kârî'nin şerhi, *Emâlî Kasidesi*'ni anlamak ve Mâtürîdî ekolü düşüncelerini öğrenmek isteyenler için kelimeler sahasında kıymetli olduğu kadar; metodu ve üslubu ile Arap dilini öğrenme gayretinde olanlara da katkı sağlayacak bir eserdir.

Bütün İslami ilimlerin ana kaynağı olan Kur'an-ı Kerim'in lafzını anlayabilmek Arapçayı iyi bilmeye bağlıdır. Lafzı bilmeyen, manadan iştikak eden İslami ilimlerde muvaffakiyet elde edemez. Şöyle ki, bir lafzı iyi anlamadan manadaki derinliği kavramak mümkün değildir. Bu düsturla hareket ettiği anlaşılan şarih, her beytin izahında önce lafızları tahlil etmiştir. Kelimelerin; fiil ise hangi formda geldiği, isim ise, cemisi zikredilmiştir. Böylelikle okuyucuya sarf bilgisi sunmuştur. Kelimelerin cümle içindeki konumuna temas ederek, irap ve terkiplerini beyan etmiş, bu sayede nahiv bilgisi vermiştir. Kaside lafzında geçen kelimelerden kullanımı az, anlaşılması zor olan lafızları; çokça kullanılan ve herkesçe bilinen karşılıkları ile izah etmiştir. Şiir zaruretinden dolayı yapılan hazifleri izah etmiş, mecaz ve hakikatleri tespit etmiştir. Bu sayede belagat bilgisi vererek, okuyucuyu aydınlatmıştır. Tüm bunlar ile iyice anlaşılan lafızdan sonra mananın yolu kolayca açılmış, mefhumu arz etmiştir. Muhtevayı ayet-i kerime, hadis-i şerif ve bazı tarihî alıntılarla zenginleştirerek, kasideyi tamamlayıcı nitelikte yazmıştır. Kelam ilminde çokça tartışılan ifadeler için; fertlerini cemedecek, haricini reddedecek tarifler yapmasıyla, şerhine ufak çaplı bir terminolojik sözlük hüviyeti kazandırmıştır. Tüm bunlar, şerhi dilsel açıdan kıymetli kılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Ahteri Mustafa Efendi, *Ahteri Kebir*, İstanbul, 2016.
- Ali El-Kari, *Şemmül-Avarız*, vr. 176a-179a.
- Aliyyül-Kari, *Şerhul-Emali*. İstanbul, 2010.
- Alkan, A. *Ahmed b. Hanbel'in hadis anlayışı ve müsned*. 1997.
- Bağdatlı İsmail, *Hediyyetü'l-ârifin*. 1. Cilt. Mearif Vekaleti Matbaası, 1955.
- Beyhakî, 360; İbn Hacer el-Askalânî, XIII.
- Bozyel, Ş. "Et-Takrîb ve'l-irşâd Eseri Bağlamında Bâkîllânî'nin Eş'arî Mezhebindeki Konumu". *Kilitbahir*, 25 (2024), 1-25.
- Brockelmann, C. *İslam Ansiklopedisi*. 13. Cilt. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1956.
- Buhari, İ. I. *Sahih-i buhari*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- Cüveynî, *eş-Şamil fi usulî'd-din*, tahk: Helmut Klopfer, Kahire.
- Davudoğlu, A. *Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi 1*. Işık Yayıncılık Ticaret, 2014.
- Ebu Hanife, İ. A. *El-Fikhü'l Ekber*. Daru'l Kütübî'l İlmiyye, 1984.
- Ebubekir El-İskaf. *Favaid-il-ehbar*. Kahire, 1970.
- El-Cevzî, İ. *Zadü'l-mesir min ilmi't-tefsir*. Beyrut, 1987.
- El-Hindî, A. I. H. *Kenzul-'ummal fi sunenil-akvali vel-efa'ali*. 1989.
- el-Müttaki, A. *Kitab'ül-Burhan fi alamati Mehdiy-yi ahiri'z zaman*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1987.
- Er-Razi, F. ve Yıldırım, S. *Tefsir-i kebir: Mefâtihu'l-gayb*. Akçağ, 1988.
- Gömbeyaz, K. *Makâlât Geleneğinde İmam Eş'arî*. Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.
- Hibbân, İ. I., & el-Büstî, E. H. M. *el-İhsan fi takribi Sahîh İbn-i Hibbân*, [Tertîb: Alâüddîn Ali b. Belbânî, Tahkik ve ta'lîk: Şuayb el-Arnâvût], 1-17 cilt. Müessesetü'r-risâle, Beyrut, 1988.
- Karadaş, C. "Ali el-Kârî'nin Hayatı, Selef Akidesine Dönüş Çabası ve Eserleri". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5/1 (1993).
- Kaşeli, Ali R. *Akaidi Emali ve Fikhî Ekber tercümesi*, İstanbul: Fatih Enes Kitabevi, 1997.
- Kettânî, H. L. *Er-Risâletü'l-müstatrafe li-beyânî meşhûri kutubi's-sünneti'l-müşerrefe*. çev. Yusuf Özbek. İstanbul: İz Yayıncılık, 1994.
- Koca, M. *Mecmuatül-Mütün*, İstanbul: Kitapkalbi Yayıncılık, 2011.
- Koçak, M. *H. Ömer ve Fikhî*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1987.
- Koçaşlı, İ. *Sünen-i Ebi Davud ve Tercemesi-1 (vol. 2)*. Erkam Yayınları, 1983.
- Mâce, İ.-Hatipoğlu, H. *Sünen-i İbni Mâce tercemesi ve şerhi*. Kahraman Yayınları, 1982.
- Mert, M. "Oşlu Din Âlimi Ali B. Osman ve Bed'ül-Emâlî Adlı Eseri Bağlamında İtikadî Görüşleri". *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4/7-8 (2005), 7-32.
- Muhibbi. *Hulasatül-eser*, Beyrut, 1989.
- Mutçalı, S. *El-mucemul-arabi el-hadis*. İstanbul, Dağarcık Yayınları, 2012.
- Nîsâbü'rî, H. ve Hâkim, M. *El-Müstedrek ale's-Sahîhayn*. Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1990.
- Pezdevi, İ. E. Y. M. *Ehli sünnet akaidi*. Kayıhan Yayınları, 1994.
- Sa'd, İ. Muhammed. *Et-Tabakatü'l-kübra*. Beyrut: Dâru Sadır, ts, 1990.
- Sami, Ş. *Kamusu Türki*. İstanbul, İdeal Yayıncılık, 2021.
- Suyuti, C. *El-Câmiu's-sağîr. Muhtasarı, Tercüme ve Şerhi*. İstanbul: Yeni Asya Yayınları, 1996.
- Tirmizî, E. İ. M. *Sünen-i Tirmizî*. Beyrut: Dâru İhyâ'it-Türâsî'l-Arabî, 2019.
- Tirmizî, S. I. Ebû İsa, Muhammed b. İsa b. Sevre es-Silemî, *Sünen-i Tirmizî*. 2000.
- Toprak, M. S. *Hadîste derlemecilik devrinin başlaması ve Üşinin Nisâbü'l-Ahbârı*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2005.
- Yaltkaya Ş. "Türk Kelamcıları". *Darul-fünun İlahiyat Fakültesi Mecmuası*, 23 (1932). İstanbul, Burhanettin Matbaası.
- Zirikli, H. *El-Alam: Kamûsü terâcim li-eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ mine'l-'Arab ve'l-müsta'rebîn ve'l-müsteşrikin*. Beyrut: Matbaatu Darul-İlm lil-Melain, 1995.

Kırıkkale Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi

kalemname

Kırıkkale University The Journal of Faculty of Islamic Sciences